

PASTVINY, MOTÝLI A SARANČATA

ROZHOVOR S MIROSLAVEM URBANEM

PŘÍRODNÍ PAMÁTKA STŘÍBRNÍK

POMÁHÁME VČELÁM SAMOTÁŘKÁM

**DŘEVINY V INTRAVILÁNECH OBCÍ
I VOLNÉ KRAJINĚ...**

STO LET NÁRODNÍCH PARKŮ EVROPY

Nastal čas léta, prázdnin, dovolených, prostě čas odpočinku. Někdo dá přednost dovolené u moře, jiný poznávacímu zájezdu a další si třeba vybere procházku po beskydských hřebenech. A právě při takové procházce přijde vhod chvilka na svačinku třeba někde na vyhřáté mezi, provoněné mateřídouškou. Výhledy na okolní kopce bude doprovázet jásavý zpěv ptáků a také bzukot včel, cvrkání kobylek nebo nezaměnitelná písnička houslisty cvrčka. Pohled se bezděčně stočí ze vzdálených horizontů na rozkvetlou louku plnou života. Pestrobarevná motýlí křídla se budou předhánět s krásou květin a roztodivné tvary brouků, ploštic, housenek a dalších malých živáčků určitě ohromí každého vnímavého pozorovatele. Ale i tento okouzlující svět hmyzu se postupně mění. Je stále více a více ochuzován. A tak mnohé druhy naprosto běžné v časech Vašich dědečků dnes naleznete jen na pár místech naší vlasti a za jinými budete muset vycestovat daleko za hranice. Ptáte se proč tomu tak je? Má nás to vůbec znepokojovat? A můžeme s tím něco udělat? Odpovědi na tyto otázky a k tomu spoustu zajímavého čtení jsme pro Vás připravili právě v tomto čísle Zpravodaje. Krásné léto za všechny šestinohé breberky a všechny, kteří se na Zpravodaji podílí Vám přeje

František Jaskula

OHROŽENÝ HMYZ LUK, PASTVIN A REMÍZŮ

ÚBYTEK DRUHŮ

Většinu našeho hmyzu představují druhy drobné, žijící skrytým způsobem života. Sledovat jejich osudy by trvale zaměstnalo stovky a tisíce specialistů. Z nepréberného bohatství ale vylučují skupiny, jejichž zástupci jsou podstatně nápadnější, oblíbenější a tudíž i prozkoumanější než ostatní. V ostře sledovaných skupinách, jako jsou denní motýli, kobylky, cvrčky a saranče, věly a čmeláci či sběrateleky nápadně čelí brounkám, spatříme horovou scénu. Například ze 161 druhů denních motýlů, jež se v posledním století vyskytovaly na území republiky, jich nadobro vyhnulo osmnáct, tedy víc než desetina. V České republice tak za poslední století vyhnulo 7–15% druhového bohatství hmyzu – což je v absolutních číslech minimálně 2 000, možná přes 3 000 druhů. Je to tolik, jako by u nás vyhynuly všechny druhy cévnatých rostlin.

ZMĚNY V KRAJINĚ

Za posledních 150–200 let prošla krajina střední Evropy jednou z největších a nejrychlejších změn ve své recentní historii. Ve zkratce ji lze popsat jako ústup od tradičního hospodářství a souběžnou intenzifikaci zemědělství a lesnictví. Tradiční zemědělskou krajinu tvořila jemná mozaika převážně drobných, různě obhospodařovaných plošek. Ty však nahradily rozsáhlé, jednolitě plochy intenzivních polních kultur a lesních plantáží, nebo naopak plochy zcela ponechané sukcesi. Tvorové bezlesí, kteří původně migrovali krajinou různých drobných stanovišť, se během několika desetiletí ocitli v nepronikátném moři polí a lesů, izolování na ostrovech, ze kterých není úniku.

tradičně udržovaná krajina (Kobylská)

Na Valašsku ještě dnes žijí starousedlíci, kteří krajinu udržují tradičním způsobem. Krajina je tak mozaikou různé sečených květnatých luk, extenzivně pasených strání, lesků, mezí a polních cest. Srovnáme-li však fotografie tammích kopců před nějakými šedesáti lety a dnes, spatříme masivní vzrůst ploch extenzivních pastvin jsou biologicky nevhodnějšími lokalitami v celé oblasti. Potíž je, že i na Valašsku nezadržitelně zanikají poslední zbytky tradičního hospodářství, jež přežily přesun obyvatel do měst i komunisticou kolektivizaci. Celý trend urychluje nešťastná legislativa, třeba zákazy domácích porážek dobytka. Dotace, jež mají v horách udržet hospodářství, nelze získat na krávu a pět ovcí. V tak malém měřítku se ani nevyplatí podstoupit veškerou byrokracii s dotacemi spojenou. A tak majitelé usedlostí, pokud se svými pozemky vůbec něco dělají, spíše podlehnou pokušení je zalesnit.

MOŽNOSTI OCHRANY

Účinná ochrana ohroženého hmyzu je možná a nemusí být ani finančně náročná. Vycházíme ze dvou předpokladů. Ochrana celého druhového spektra hmyzí říše se neobejde bez ochrany stanovišť, jež v sobě zahrnuje i jejich promyšlenou aktivní údržbu. Ta musí být opřena o všeobecně známé poznatky o ekologii hmyzích populací a společenstev a současně musí adaptivně reagovat na měnící se podmínky. Cílem je biologizace péče o krajinu s využitím nástrojů ekozemědělských dotací, zahradního či krajinného inženýrství a cílených revitalizací, včetně oživení bezprostřední blízkosti lidských sídel a takzvané „zdevastovaných“ území. Cestou k zastavení současného úbytku druhového bohatství našich nelesních stanovišť je citlivější management chráněných území prováděný vytrvalou a clevědomou expanzí ochrannýky efektivních opatření za jejich hranice, tedy do zemědělské krajiny, na pozemky člověkem opouštěné a konečně na území v těsné blízkosti člověka, jako jsou průmyslové areály či intravilány sídel. Všude tam mohou aspon některé druhy, které dnes pokládáme za ohrožené, žít a prosperovat vedle nás.

Zdroj: Konvička M., Beneš J. & Čížek L., 2005: Ohrožený hmyz nelesních stanovišť: ochrana a management. Sagittaria, Olomouc, 127 s., ISBN 80–239–6590–5

Text vybral a upravila Petra Vlčková

PASTVINY, MOTÝLI A SARANČATA

jednalo o nejhornější a neviditelnější saranče pozdního léta celého Valašska. Momentálně víme na Valašsku o existenci zhruba 30 populací, nejvíce je jich v údolích přítků Vsetínské Bečvy. V rámci ČR se saranče vyskytuje ještě na hrstce dalších lokalit, často ve vojenských újezdech.

Tmavě zbarvené samci za slunečného počasí při vyrušení vylétají, dobře patrná jsou jejich červená křídla. Zároveň za letu vydávají charakteristický slyšitelný chrastivý až cvrčivý zvuk. Samice jsou zavalitější a mohutnější, se zkrácenými křídly a nelétají. Obývá především osluněné, jižně orientované extenzivní (převážně ovčí) pastviny nebo i pastviny opuštěné. Často je na stejných místech jako např. modrásek černoskvrtný. Podmínkou je, aby se na lokalitě nacházelo dostatečné množství narušené půdy, kde samice kladou vajíčka a zároveň i teplá nízká vegetace, ve které nacházejí úkryt a potravu. Saranče má omezené možnosti migrace. Samice nelétají a většinou za celý život neopustí místo svého narození, samci pak létají i několik stovek metrů do okolí.

Proč se saranče z české krajiny tak rychle vytratilo? Smrtící ránu mu daly poválečné změny v zemědělském hospodářství. Původní mozaika soukromého maloplošného hospodářství, na které závisel jeho osud, byla rozbita. Populace byly opuštěny, pastviny byly buď opuštěny či se po nich pohybovaly množstvím stáda dobytka, zvýšené používání hnojiv, řízené změny vegetace luk a pastvin, vysevy hodnotných pícnin, a také zalesňování okrajových nevyužitých pozemků. Druh tak v současnosti obývá izolované ostrůvky biotopů v jinak pro něj neobyvatelné krajině. Přežití každé kolonie je, vzhledem k nízkým schopnostem sarančete kolonizovat okolní prostor, velmi důležité. I v současnosti silné kolonie mohou být v případě útlumu či změně hospodářství zahny na pokrají vyrušení.

saranče vřavé

Mezi nejčernější území CHKO Beskydy patří mimo lesní rezervace bezesporu extenzivní pastviny řídké rozptýlené po celém jejím území. Největší a nejzachovalější komplexy pastvin a luk můžeme najít v jižní části CHKO. Tyto extenzivní, převážně ovčí pastviny zajišťují životní prostor pro plejádu ohrožených druhů denních i nočních motýlů a sarančat.

pastvina v libušíně Hrozenkové

Jeden z nich, **perleťovec maceškový** (*Argynnis niobe*) na Valašsku tvoří nejlínější populaci v rámci celé České republiky. Jeho rozšíření je však limitováno na jednotlivé boční údolí Vsetínské Bečvy.

Dle zjištění přírodovědců perleťovec maceškový vyžaduje ale spousta příležitostí extenzivní přepásání ovci. Při pastvě ovcí vznikají odhalené plošky, kam samice kladou vajíčka. Larvy pravděpodobně vyžadují pro svůj vývoj řídký, nízký vegetační kryt, naopak nesnáší intenzivní pastvu. Na takové pastvině dochází k rušení housenek a chybí zde potřebné zdroje nektaru.

Dospělci perleťovce vyžadují specifickou mozaiku krajiny, kterou využívají v různých částech života, ale i v rámci dne různé. V bezprostřední blízkosti nakladených vajíček musí být květnatá místa, kde se motýli krmí (nejraději mají pcháče, bodláky či chrpy). Hned vedle poté musí být „nachystán“ keř či nízký, hustý stromek k nocování či páření. Samci i samice navíc přeletují při hledání nových biotopů i několik kilometrů, bohatá mozaika krajiny tak musí být zachována na obrovských plochách – i několika desítek kilometrů čtverečních. Bez existence solitérních stromů a keřů, sadů, remízků, lesků, ale i políček či různě sečených luk by populace zkolabovala tak, jak se tomu stalo na většině území ČR.

Na **saranče vřavé** (*Psophus stridulus*) můžete nejsnadněji narazit v srpnu či září na pastvinách na jižních svazích Vsetínských vrchů. Dle místních obyvatel se drve

modrásek černoskvrtný

VŘETENUŠKA MOKŘADNÍ – RELIKT BESKYDSKÝCH MOKŘADNÍCH LUK

Vřetenuška mokřadní byla ještě v poměrně nedávné době značně rozšířeným druhem mokřadních luk a pastvin vyšších poloh Beskyd. Ty byly dřívě obhospodářovány kosením i pravidelnou nebo příležitostnou pastvou, a tak byla udržována vhodná stanoviště pro životaschopné populace tohoto nenápadného motýla.

Extrémní a na obhospodářování náročné podmínky, spolu s postupným úpadkem pastevectví způsobily opouštění a zrušování lokalit. To vedlo k redukci mokřadních luk na nepatrný zlomek jejich původní rozlohy.

TESAŘÍCI V BESKYDSKÝCH LESÍCH

Poté, co se valašské lesy v průběhu 20. století změnilly na 30 metrů vysoká pole na smrkovou kulaťinu, stal se na Vsetínsku vzácným nejen lesní druh hmyzu. Osud některých vymizelých druhů, jako například tesaříka alpského, je však ještě o něco složitější.

Tesařík jedlový (*Pogonocherus onatus*) patří díky své vazbě na živnou rostlinu – jedli bělokory – mezi lokální druhy naší zvláštní. Je to světle hnědý zbarvený brouk dosahující velikosti pouze 4–6 mm. Larvy žijí v tenkých koncových osluněných jedlových větvičkách.

Jedle bělokora je původní druh stromu naší přírody, který je dosud početně zastoupen ve valašských lesích. V minulosti byla však její početnost výrazně vyšší, než je tomu dnes. Ještě na začátku 19. století tvořil její podíl až 66% složení lesních porostů. V průběhu 20. století z rozličných důvodů její početnost poklesla až na současná asi 3%.

mrtvé jedlové dřevo

Z uvedené dřívě ubýla, nebo zcela vymizela řada druhů organismů, na biotopy mokřadních a rašelinných luk vázaných. Z nejznámějších můžeme jmenovat rostlinu rosnatku okrouhlolistou nebo jiné motýly hnědáčka rozrazilového. Samotná vřetenuška je dnes v Beskydech známa z posledních dvou lokalit, nachází se tedy na pokraji vymření.

Možnosti záchran tohoto i mnoha dalších druhů, spočívají jediné v obnově udržby mokřadních luk na dostatečné velkých plochách a v zajištění migrační propustnosti krajiny. Současná udržba neopatrně rozlohy maloplošných chráněných území a nemohla dalších vhodných ploch nemůže dlouhodobě přezít těchto druhů zajištění. I když se jistě jedná o velmi náročný úkol, je to jediná cesta, jak se pokusit ještě zvrátit současný nedobýrý stav. V opačném případě bude ochuzení druhové rozmanitosti beskydské přírody značné a s velkou pravděpodobností nevratné.

Pokles počtů celkové ústup tesaříka jedlového kopíruje úbytek jedle. Valaško je jedním z posledních míst s početnějšími populacemi, avšak i zde mizí díky nedostatečné obnově jedli a rychlému plošnému odstraňování přestářších jedlobukových porostů. Při cíleném mapování tohoto druhu byl nalezen ve všech starších lesích s podílem jedli. Smutné však je, že i v rámci lesnatějších oblastí Valaška se staré porosty s přimíšenou jedlí vyskytují jen velmi lokálně a takřka vždy se jedná o torza původního zapojeného porostu, který bude v blízké době vyřazen.

Druh ale pravděpodobně dokáže nějakou dobu přežít i na velmi malém počtu hostitelských stromů, stačilo by tak ponechat skupiny jedli na dožití. Jedinci tesaříka zimují nejčastěji na stromech uvnitř porostu, méně často na ponechaných skupinkách jedli či na stromech na okraji porostu a takřka vůbec nezimují na soliterních výstávkách ponechaných na pasekách. V případě holosečného hospodaření bez ponechaných jedlí dojde k okamžitému vymření místní populace. Stejně tak i plošné holoseče během několika málo let dokáží vytlačit tento druh velmi rychle z velkého území.

Nádherně modrosedé zbarveného **tesaříka alpského** (*Rosalia alpina*) komentoval G. A. Řičan ještě ve 30. letech 20. století jako řídko se vyskytující druh v Huslenkách. Již tehdy tesařík ubývalo, na vině bylo masivní vysazování smrku namísto buky a jedle. Likvidovalo jej i následné odstraňování bukových souší, zlomů, či vývrátů – čili míst, na nichž je svým rozmnožováním bytostně závislý. Larvy totiž žijí v proschlých, osluněných bukových větvích či kmenech. Tesařík alpský však není pouze „praiesním“ druhem brouka, který dokáže žít jen v rozpadajících se přestářších lesích. Z krajiny zmizely i další místa jeho vývoje – soliterní pokroucené buky z pastvin, polních cest či z pasených selských lesků. V rámci ČR žije tesařík alpský v početnější populaci jen v Čechách na Bezdězu a stále

tesařík alpský

vzácnější se pak vyskytuje ve Vlárském průsmyku u Brumova-Bylnice.

Přírodovědci tak nemají za posledních několik desítek let z Valaška žádný dokladovaný nález (a to ani fotografií či poznamatelnou část jeho těla). Přesto je tato – příznačně – šedá eminence valašských lesů stále s námi. Paradoxně

VÝZKUM EPIGEICKÝCH BROUKŮ V CHKO BESKYDY

lišujeme dva způsoby pohybu v prostřídí. Tím prvním je tzv. náhodné procházení, které je charakterizováno pomalým pohybem s mnoha zastávkami a s mnoha změnami směru pohybu. Toto chování je typické při hledání potravy na daném stanovišti. Oproti tomu lze sledovat tzv. přímý přesun, který je výrazně rychlejší, na delší vzdálenost a je zapříčiněn buďto působením atraktantu (kořist, samice připravená k páření) nebo je vyvolán ve snaze přesunu na jiné stanoviště. V takovém případě plní daný biotop roli biokoridoru, který může být nezbytný pro zachování populace na daném území.

Budeme-li znát nároky jednotlivých druhů na prostředí a faktory, které ovlivňují jejich aktivní pohyb, budeme pak moci těchto vědomostí využít i pro náš vlastní prospěch, například k přirozenému boji proti škůdcům polních plodin.

Následující tabulka zobrazuje srovnání rychlosti pohybu vybraných druhů sledované čeledi.

Jméno druhu	Prostředí	Uražená vzdálenost (m/den)
stěvílek zahradní	les	35
stěvílek zahradní	ekoton	30
stěvílek nepravdivelný	ekoton	15
stěvíleček černý	ekoton/les	21,5
stěvíleček kovový	ekoton	15

Tomáš Ernest Vondřejc